

## ТЕМУРИЙЛАР ДАВРИДА ЧАҒОНИЁНДАГИ МАЪНАВИЙ ҲАЁТГА НАҚШБАНДИЯ ТАЪЛИМОТИНИНГ ТАЪСИРИ



<https://doi.org/10.24412/2181-1784-2022-4-2-721-726>

Раҳматов Эркин  
СамДУ докторанти

### АННОТАЦИЯ

*Ушбу мақолада Темурийлар даврида Чаганиёндаги маънавий ҳаётнинг ривожланишида нақшбандия таълимотининг ўрни ва машҳур мутасаввиф шайх Алоуддин Атторнинг ижтимоий-маънавий фаолиятида нафс ва “хуш ҳар дам” талқини, шунингдек, нафсни тарбиялашнинг энг мукамал йўл “даст ба кор”лик(ҳалол меҳнат қилиш)нинг “дил ба ёр”лик билан уйғун бўлишининг ижтимоий моҳияти ҳақида сўз юритилади.*

*Таянч сўз ва иборалар: тасаввуф, шайх Алоуддин Аттор, тариқат, нафс, “хуш ҳар дам”, ахлоқ ва руҳий тарбия, нафас, қалб, голиб.*

### АННОТАЦИЯ

*Роль учения Накшбанди в развитии духовной жизни Чагани в эпоху Тимуридов и толкование нафса и «хуш хар дам» в общественно-духовной деятельности известного суфийского шейха Алоуддина Аттора, а также наилучший способ культивировать нафс "честный труд" Обсуждается социальная значимость гармонии языка с "дил ба йор".*

*Ключевые слова и фразы: мистицизм, шейх Алауддин Аттор, секта, нафс, «сознание каждое мгновение», нравственно-духовное воспитание, дыхание, сердце, победитель.*

### КИРИШ

Диёримиз ислом тасаввуфи бешикларидан саналади. VIII-XI асрларда ислом оламининг бошқа йирик марказлари сингари Марказий Осиёда ҳам тасаввуфнинг назарий ва амалий асослари шаклланди. XII асрдан бошлаб ўлкада эса бу ўлкада, кейинчалик бутун ислом дунёсига кенг тарқалган яссавия,хожаган- нақшбандия, кубровия, ишқия каби суфийлик тарифатлари вужудга келди. Булар орасида ижтимоий фаол тасаввуф таълимоти(4-манба) сифатида тарқалган нақшбандия таркидунёчилиқдан воз кечиб, меҳнатсеварлик ва ҳалол турмуш тарзини яратиш билан ажралиб туради Шу

асосда тариқат аҳолининг кенг қатлами ва кенг ҳудудга тарқалганлигини гувоҳи буламиз

Хожа Алоуддин Аттор Валий ҳаёти ва маънавий меъросини ўрганиш давомида шунга амин бўламизки, Темурийлар даврида фақат марказий йирик шаҳарлар эмас, шаҳар кўрғонларнинг ҳам ижтимоий –иқтисодий ва маънавий жихатдан нуфузи ортди.

Мовароуннаҳрда: Самарқанд, Бухоро, Кеш(Шаҳрисабз), Хўжанд, Тошкент, Шохрухия, Ахсикат, Андигон, Ўзган, Ўтрор, Термиз, Ўрганч, Ҳисори Шодмон шаҳарлари йирик шаҳарлар сифатида тан олинса, қўйидаги шаҳарлар ҳам девор билан кўрғон қилиб ўралган йирик аҳали маркази сифатида қайд этилган. Оқсарой(Хатлон вилояти маркази), Чағоно(Чағониён), Қарши(Насаф), Занжирсарой, Хива(Хивок) , Кот, Дизак, Ўратепа, Сифноқ, Сайрам, Ашпара кабилар кўпроқ шаҳар-кўрғон сифатида тилга олинади. Булардан ташқари нисбатан кичикроқ шаҳарлар ҳам бўлган. Уларни унча катта бўлмаган ёки кичик шаҳарлар деб тилга олинади. (1-манба 53-бет)Халқаро савдо муносабатлари таъсирида шаҳарлар тез ўсди.

1419-1422 йилларда Хитойга борган темурийлар элчилари, ушбу элчиликда бевосита қатнашган Ғиёсиддин Наққошнинг сафар кундалигида қайд этилишича, ватанларига қайтиш чоғида, Қашғардан ўтгач Андукон довомида уч гуруҳга бўлиндилар: биринчи гуруҳ Фарғона водийси орқали Самарқандга, иккинчи гуруҳ Помир тоғлари орқали Бадахшонга ва учинчи гуруҳ Қоратегин, Ҳисори Шодмон, Чағониён, Термиз ва Балх орқали Ҳиротга йўл олади.(2-манба)Демак XV асрда Чағониён Буюк Ипак Йўлининг битта муҳим тармоғида жойлашган эди, дейиш мумкин.

XIV-аср охири –XV аср давомида Чағониён вилояти Маворауннаҳрнинг муҳим маданий-маърифий гўшаларидан ҳам бўлган. XIV аср 90-йилларида нақшбандия тариқатининг йирик намоёндаси Алоуддин Аттор Бухородан Чағониённинг Деҳнава қишлоғига келади ва умрининг охириги ўн йилини шу ерда ўтказади. У Чағониёнда нақшбандийликни тарғиб қилиб, атрофига мурид-мухлислар жамлади. Қадимги Чағониёндан тахминан 6 км. Шимоли-шарқда жойлашган Деҳнав(Ҳоз Денов шаҳри)XVIII-XIX асрларда шу номдаги беклик марказига айланган. Унинг кўрғини ва мадраса ҳозиргача сақланган.

## **МУҲОКАМА ВА НАТИЖАЛАР**

Маълумки, Хожаган-Нақшбандия тариқати Баҳоуддин Нақшбанд томонидан ривожлантирилиб, унинг вафотидан сўнг халифалари Муҳаммад

Парсо (1348-1420), Алоуддин Аттор ва бир қатор мурид-мухлислар томонидан давом эттирилди. Бу ҳақда бир қанча асарлар ёзилиб нақшбандия тариқати ёзма меъросидан ўрин олди. Хожа Муҳаммад Парсо “Рисолаи Қудсия”, “Фасл ул - Хитоб”, Салоҳ ибн Муборак ал-Бухорий “Анис ат-толибин” (XIV аср охири), Муҳаммад Боқир “Мақомати Хожа Нақшбанд” (XV аср боши), Мавлоно Яъқуб Чархий (вафоти 1447 й) “Мухтасар дар баёни силсилаи нақшбандия” “Рисолаи Унсия”, Фахриддин Али ибн Хусайн Воиз Кошифийнинг “Рашоҳат айн ал-ҳаёт” (XVI аср боши) каби асарлари ана шулар жумласидандир.

“Рашоҳат айн ал-ҳаёт” асарида ёзилишича, хожа Алоуддин Атторнинг Бухорода яшаб илм ўрганганлиги, Баҳоуддин Нақшбанд уни ўзига куёв ва мурид қилиб олганлиги ҳақида хабар берилган. Муҳаммад Боқирнинг “Мақомати” да ҳам Баҳоуддин Нақшбанд хожа Алоуддин Атторни тарбия қилиб сулукка олиб кирганлиги айtilган. Салоҳтибн Муборак ал-Бухорийнинг “Анис ат толибин” китобида ҳам Баҳоуддин Нақшбанд кўпинча Алоуддин Атторни ўз ёнларида олиб юриб тарбият қилганлари ва аста-секин мурид-мухлисларини тарбият қилишни унга топшириб борганлари, ул улуғ зотнинг вафотларидан кейин эса, Алоуддин Аттор муршидлик вазифасини қабул қилингани ҳам ёзилган. Хожа Муҳаммад Парсо ўз вақтида хожа Алоуддин Аттор ҳақида “Мақомати шайх Алоуддин Аттор” номли махсус рисола ҳам ёзганлиги маълум.

Хожа Алоуддин Аттор нақшбандия тариқатининг ёзма меъросдан ўрин олишида саъй-ҳаракатлар кўрсатган. Баҳоуддин Нақшбанд вафотларидан сўнг, у кишининг ҳаёти ва нақшбандия тариқати таълимоти ҳақида бир неча асарлар ёзилишида хожа Алоуддин Аттор кўпинча бош-қош бўлиб турган. Масалан, Баҳоуддин Нақшбанднинг иккинчи ҳалифаси Муҳаммад Парсо ўзининг “Рисолаи қудсия” асарини бевосита Алоуддин Аттор таклифига кўра ёзишга киришганлиги айтади. Салоҳ ибн Муборак ҳам ўзининг “Анис ат-толибин” номли асарини Алоуддин Аттор топшириғига кўра ёзганлигини, у киши руҳсат этган ҳикояларгина китобга киритилганлигини таъкидлаган ва уларнинг кўпи “ҳажа Алоуддин айтмишлар” деб бошланади. Бундай услуб Муҳаммад Боқирнинг “Мақомати хожа Нақшбанд” асарида ҳам сақланган. Айрим ҳикоялар Алоуддин Аттор суҳбатида бўлганлар номидан берилган.

Алоуддин Аттор шахсан ўзи асар ёзмаган дея қатъий тухтамга кела олмаймиз, чунки, Омонулло Буриев тадқиқотларига кўра, Алоуддин Атторнинг ўз қаламига мансуб асар борлиги ҳам қайд этилди. Бу рисола Ўз ФА Шарқшунослик институти хазинасидаги тасаввуфга оид асарлардан бири бўлиб,

хазинада 890-рақам билан белгиланган мажмуа таркибида ва унинг 1276 ва 197а варақларидан ўрин олган, форс тилида (3-манба)

Рисолада қисқа киришдан сўнг қўйидаги тўртлик берилган.

Лаззати дарди мусулмониям дех,  
Нестийи нафси зулмониям дех.  
Куфр кофирро-у, дин диндорро,  
Зарраи дардат дили Атторо.

Мазмуни:

Мусулмонлик дарди лаззатин бергил менга,  
Зулмат нафс йўқлигин бергил менга,  
Куфр-кофир учун, дин диндор учун.  
Аттор дили учун, бир зарра дардингни(бергил)

Мазкур мисралар машҳур мутасаввиф олим Фариддин Аттор фаламига мансуб бўлсада, бироқ мазкур рисолада умуман хожаган-нақшбандия тариқатининг мақсади ва Ҳақ висолига етишишда солиқнинг олдида қўйилган вазифалар, унинг ҳолати, машаққатлар ҳақида сўз борганлиги эътиборидан, уни хожа Алоуддин Аттор қаламига мансуб дейишимиз мумкин.

Унда зикр айтишнинг тартиби, дилни зикрга тайёрлаш, пирга эътиқоднинг сабаби, Ҳаққа муҳаббат каби тушунчаларга таъриф берилган. Бу йўлда солиқ учун бир қанча талаблар қўйилган:

- Ҳақ бандаларига арз-шикоят қилмасин;
- Иложи борича бировнинг оғирини енгил қилсин;
- Ҳеч кимга оғирини туширмасин;
- Ўзини ҳаммадан кам кўрсин;
- Халқдан таъмани бутунлай ўзсин;
- Имкони борича бировга фойда келтирсин.

Қурън ва ҳадисларни ўқишнинг ҳам фойдаси кўплиги айtilган. Асарнинг ёзилган йили аниқ кўрсатилмаган. Лекин матн мазмунидан унинг Баҳоуддин Нақшбанд вафотидан кейин ёзилганлигини билса бўлади. Чунки муаллиф бир жойда Баҳоуддин Нақшбанд исmlарини ёзганда, “Оллоҳ у кишининг руҳларини муқаддас этсин” деган иборани ишлатади (166а-варақ), Бошқа бир жойда кексайиб қолганлигини эслатади. (167а-варақ). Демак асар 1390-1400 йиллар оралиғида, Чағониёнда ёзилган дейиш мумкин. Чунки алоуддин Аттор шу йилларда шу йилларда Чағониёнда яшаган.

Хожа Алоуддин Аттор ҳижрий 802 йил 20 ражаб(милодий 1400 й 18 март)да вафот этган, қабрлари Денов шаҳридаги катта зиёратгоҳ саналади. Халқ эҳтиром билан “Шайх Аттор Валий”, “Сармазор” қабристони деб тилга олади. Қадимдан хайит намозлари ўқилганлиги сабабли қишлоқ “Намозгоҳ” ҳам деб аталади.

## ХУЛОСА

Хулоса сифатида шуни айтиш мумкинки, Темурийлар даврида Чағониён тасаввуф ва маърифат аҳли йиғиладиган маънавият маскани бўлган дейиш мумкин.

Алоуддин Атторнинг олтин ўғитлари:

12-Ўзингни одобли санашинг одобингдаги хатодир. Адабсизнинг хатоси унда манманлик намоеён бўлиши ва ўзини одобли санашдир.

\*\*\*

13-(17-рашҳа)Улуғ машойихлар қабрининг зиёратидан нечоғлик фойда олишинг уларни қанчалик танишингга боғлиқдир. Киши учун уларнинг сурати эмас, сифати муҳимдир. Уларни зиёрат этиш ҳам Аллоҳга юзланиш ва юзланишни яхшилаш учун бўлмоғи лозимдир. Ҳазрати Хожа Бузrug (Баҳоуддин Накшбанд) муборак тилларидан кўп ўтар эди.:

*Ту токай гўри мардонро парасти,*

*Ба гирди кори мардон ро гирд рости*

Сен қачонгача авлиёлар қабрига топинасан,

Авлиёлар амалидек иш қилки , ўсасан.

(яъни азиз авлиё ва олимлар қабрини зиёрат этиш билан охират куни муқарарлиги, бу дунё ўткинчилиги ва улардан ибрат олишни мулоҳаза этмоқ лозим.)

\*\*\*

14-(16-рашҳа) Ташингда халққа , ичингда эса Аллоҳга тавозуъ (ҳурмат сақлаш ва камтарлик )қил. Халққа тавозуъ ҳам аслида Аллоҳга тавозуънинг белгиси бўлади, шу маънига кўраки , улар Аллоҳ қудрати ва ҳикматининг намоеён бўлиш ўрнидир.

\*\*\*

15-Кишидаги умидворлик шундан пайдо бўладики, у ўз иш ва феълларидаги камчиликларни доимий ва ҳар лаҳзада текшириб, мулоҳаза қилиб туради.

---

## REFERENCES

1. Бўриев Омонулло Темурийлар даври ёзма манбаларида Марказий Осиё (тарихий-географик лавҳалар) // Т-“Ўзбекистон”, 1997-186 б.
2. Ўринбоев А., Бўриев О. Гиёсиддин Наққошнинг Хитой сафарномаси. Тошкент, 1991. 44-бет.
3. Бўриев Омонулло. Нақшбандия тариқати тарихига оид янги асар// “Шарқшунослик” тўплами, №8, Тошкент, 1997. 18-27 бетлар
4. Хожагон-нақшбандия тариқати ва етти пир/ Ғ. Раззоқов, К. Раҳимов.- Тошкент: “Ўзбекистон” НМИУ, 2020. 168 б.
5. Алоуддин Аттор. Жўрабек Чўтматов. Термиз. Имом Термизий халқаро илмий-тадқиқот маркази. 2021. 62-б